

Ameryka w pamiętnikach Polaków. Wybór i komentarze Bogdan Grzełoński, Warszawa 1975, 306 ss.

W roku 1976 przypada dwusetna rocznica proklamowania niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Z tej okazji wydawnictwo „Interpress” zapowiada edycję kilku książek podkreślających udział Polaków w tworzeniu narodu amerykańskiego, jego historii i kultury.

Jako pierwsza z planowanej serii wydawniczej „Interpressu” ukazała się w końcu 1975 r. książka, która niewątpliwie zainteresuje szerszy krąg czytelników, a szczególnie usatysfakcjonuje historyków i znawców problematyki amerykańskiej. Jest nią starannie opracowana przez Bogdana Grzełońskiego antologia pt. *Ameryka w pamiętnikach Polaków*. Wybór obejmuje fragmenty 20 dzienników i pamiętników Polaków, którzy od końca XVIII w. do 1914 r. przybywali na ziemię północnoamerykańską, by pozostać na niej do końca swego życia lub tylko przez krótki okres. Byli to: Tomasz Kajetan Węgierski, Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Hordyński, Julian Juźwikiewicz, Kalikst Wolski, Jakub Gordon, Włodzimierz Krzyżanowski, Adam Gurowski, Ludwik Żychliński, Adolf Bakanowski, Sygurd Wiśniowski, Henryk Sienkiewicz, Helena Modrzejewska, Emil Habdank-Dunikowski, Ludwik Krzywicki, Ignacy Paderewski, Wacław Kruszka, Ludwik Włodek, Stefan Nestorowicz, Konstanty Buszczyński.

Z wyjątkiem trzech pierwszych, dzienniki publikowane były przez samych pamiętnikarzy. Wiele pisanych było z perspektywy czasu — kilku miesięcy, kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu lat. L. Krzywicki np. spisał swoje wrażenia z podróży do Ameryki w 15 miesięcy po opuszczeniu tego kontynentu, K. Wolski po sześciu latach, podobnie J. Gordon i K. Buszczyński (po czterech latach); W. Krzyżanowski opisał wojnę secesyjną z perspektywy 18 lat, L. Żychliński wspomnienia z podróży do Stanów pisał 20 lat po jej zakończeniu, A. Bakanowski natomiast swój pobyt na kontynencie amerykańskim opisał po blisko 40 latach.

Najcenniejsze wydają się jednak dzienniki powstające na gorąco, niemal z godziny na godzinę. I tu wymienić należy A. Gurowskiego, autora jednego z najciekawszych i najwartościowszych źródeł (co podkreślił autor antologii) do wojny secesyjnej 1861 - 1865. Niestety, do tej pory relacje Gurowskiego nie zostały przetłumaczone na język polski. Dziennik pisał także w czasie swego piętnastomiesięcznego pobytu w Stanach (od marca 1934 do lipca 1935 r.), J. Juźwikiewicz. Skrupulatnie notował wrażenia z wyprawy wojennonaukowej, wysłanej przez rząd amerykański dla zbadania źródeł rzeki Cheyenne w 1874 roku, S. Wiśniowski, przyłączony do wyprawy jako specjalny korespondent dziennika „New Ulm Herald”. Wrażenia z amerykańskiej peregrynacji przekazywał także czytelnikom warszawskiej „Gazety Polskiej” w *Listach z podróży do Ameryki* H. Sienkiewicz: korespondencje pisarza nadchodziły do redakcji „Gazety” od maja 1876 do marca 1878 r. Prasa lwowska („Gazeta Lwowska” i „Przegląd”) publikowała listy prof. E. Habdank-Dunikowskiego, prekursora naukowych podróży Polaków do Stanów Zjednoczonych, który trzykrotnie, w latach 1891 - 1892 i 1893, przebywał za Oceanem, S. Nestorowicz w *Notatkach z podróży po północnej i środkowej Ameryce* przedstawił obraz Polonii w Teksasie w 1909 r., tj. w okresie pobytu pisarza, autora wielu książek, głównie o charakterze publicystycznym, reporterskim, przedstawiających jego wędrówki po Afryce, Ameryce Południowej i Stanach Zjednoczonych.

Zarówno wspomnienia, jak i dzienniki są doniosłymi dokumentami odzwierciedlającymi współdziałanie Polaków w formowaniu się narodu amerykańskiego z jednej

strony, oraz pozwalającymi na kształtowanie obrazu kontynentu, przyciągającego rzesze polskich emigrantów, wśród społeczeństwa polskiego ziem polskich.

Nieliczne pamiętniki, których fragmenty zawiera omawiana antologia, mają charakter autobiografii. Z tego względu należą do szczególnie cennych pozycji naszej historiografii. Są to: *Wspomnienia i wrażenia* H. Modrzejewskiej, *Pamiętniki* I. J. Paderewskiego. Nadto charakter autobiografii i jednocześnie przyczynka do dziejów Polonii amerykańskiej ma pamiętnik W. Kruszeki pt. *Siedem siedmioleci, czyli pół wieku życia. Pamiętnik i przyczynek do historii polskiej w Ameryce*. Niektóre pamiętniki w całości, bądź tylko ich fragmenty zostały przetłumaczone na język angielski (J. U. Niemcewicza, K. Wolskiego, A. Bakanowskiego, S. Wiśniowskiego) lub na język francuski (K. Węgierskiego).

Wycinki objętych antologią memuarów poprzedzone są syntetyczną notą o autorze, w której główny akcent położono na amerykańskim rozdziale biografii pamiętnikarza, oraz uzupełnione przypisami. Zbiór otwiera krótki wstęp B. Grzełońskiego oraz szkic pt.: *Polacy w cywilizacji amerykańskiej*, mówiący o wkładzie imigrantów, wygnańców, tułaczy polskich do historii narodu amerykańskiego.

Interesującą edycję wzbogaca 56 ilustracji, częściowo pochodzących ze zbiorów autora antologii, oraz 2 mapy: Stany Zjednoczone Ameryki z 1783 r. i ludność polska w USA w 1903 r. W wyobraźni czytelnika powstaje obraz kształtującego się państwa i narodu amerykańskiego na przestrzeni lat od 1783 do 1914 r. kreślony przez pisarzy, artystów, profesorów, księży, działaczy politycznych, podróżników, ludzi żądných przygód, zdumionych innymi niż znane im europejskie, stosunkami społeczno-politycznymi.

Antologia nie zawiera wszystkich pamiętników, co zostało podkreślone przez B. Grzełońskiego. Autorzy wybranych relacji pochodzili z Królestwa Polskiego, częściowo z Galicji, w nielicznych wypadkach (W. Krzyżanowski, L. Żychliński) z Wielkopolski. Pragnę zwrócić uwagę na fakt, iż obraz Ameryki z końca XIX w. docierał do polskiego czytelnika nie tylko dzięki pamiętnikom Polaków pochodzących ze wspomnianych dzielnic, ale także innym, niewątpliwie mniej znanym od niektórych wymienionych w antologii. Do niemięniej ciekawych wszakże, moim zdaniem, zaliczyć można Jana Pindóra *Wspomnienia z podróży do Ameryki*, wydane w Cieszynie w r. 1894. Autor *Wspomnień*, pastor zboru cieszyńskiego i nauczyciel religii ewangelickiej w gimnazjum polskim w Cieszynie, w 1893 r. odbył podróż do Stanów Zjednoczonych. Wyjechał na zaproszenie niejakiego Torrey, naczelnika szkoły teologicznej w Chicago. Korespondencje J. Pindóra drukowane były w „Przeglądzie Politycznym”, dodatku do „Przyjaciela Ludu” wychodzącym w Nawsiu koło Cieszyna, w kolejnych numerach od 19 z 1 X 1893 do 19 z 7 X 1894 roku. W opisie i obrazie Ameryki, jaki daje autor *Wspomnień*, moim zdaniem, nie ustępuje on niektórym, wybranym przez B. Grzełońskiego, pamiętnikarzom.

W 52 roczniku (1899 rok) „Gwiazdki Cieszyńskiej” publikowane były wspomnienia dra Michała Janika *Z wycieczki do Ameryki. Pamiętniki włóczęgi*, wydane następnie w 1900 r. w Cieszynie pt. *Z wycieczki do Ameryki. Kilka wspomnień*. M. Janik (1874 - 1948), pedagog, historyk, krytyk literacki i działacz polityczny, dwukrotnie, w czasie wakacji, w roku 1898 oraz 1904, odbył podróż do Stanów Zjednoczonych. Efektem poczynionych obserwacji były wymienione wspomnienia oraz artykuł pt. *Ludność polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej* ogłoszony w „Ludzie” (t. 11, Kraków 1905, ss. 249 - 269). Autor tych prac, stanowiących zaledwie część jego bogatego dorobku naukowego, obejmującego przeszło 50 pozycji, pochodził z Galicji. Ukończył gimnazjum klasyczne w Rzeszowie, a w 1896 r. Wydział Filozoficzny UJ. Po złożeniu egzaminu nauczycielskiego z języka polskiego i filologii klasycznej w 1898 r. przybył do Cieszyna. Znana jest intensywna

działalność m. in. na Śląsku Cieszyńskim, gdzie w latach 1898 - 1900 był nauczycielem języka polskiego, łacińskiego, greckiego oraz stenografii w gimnazjum polskim w Cieszynie¹. Nie bez dumy zwraca uwagę we *Wspomnieniach cieszyńskich*, iż dobrze „przyjął się na gruncie cieszyńskim”, dzięki czemu wybrany został członkiem Zarządu Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego, członkiem Zarządu Domu Narodowego i prezesem Czytelni Ludowej w Cieszynie². W 1900 r. wrócił do szkolnictwa państwowego w Galicji³.

Pamiętnik M. Janika oraz wspomnienia J. Pindóra były dla polskiego czytelnika na Śląsku Cieszyńskim, a także w byłej rejencji opolskiej, źródłem poznania odległego kontynentu, przyciągającego polskich emigrantów.

Autor kapitalnej edycji *Ameryka w pamiętnikach Polaków* zamieścił, spośród 35 wspomnianych memuarów, 20 niewątpliwie najciekawszych, których twórcami byli w znacznej mierze ludzie znani już wówczas szerokiemu ogółowi Polaków nie tylko na ziemiach polskich, jak H. Modrzejewska, H. Sienkiewicz, I. J. Paderewski. Sądzę, że i pozostałe, choć mniej znane, zasługują na zainteresowanie.

Danuta Piątkowska

Drogi do Polski. Wybór i opracowanie Jerzego Piórkowskiego. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974, 298 ss.

Książka *Drogi do Polski*, wydana z inicjatywy Państwowego Instytutu Wydawniczego, jest bodaj pierwszą na polskim rynku księgarskim publikacją, opartą wyłącznie na materiałach nadesłanych przez czytelników. Stanowią one plon pięciu ankiet, rozpisanych w latach 1962 - 1970 przez miesięcznik „Polska”. W książce opublikowano wypowiedzi 133 czytelników i jest to materiał bogaty zarówno treściowo, jak i pod względem objętości. Mimo to obejmuje on zaledwie około 3% wszystkich wypowiedzi, jakie napłynęły do redakcji „Polski”.

Wewnętrzny układ książki podporządkowany został tematyce wspomnianych ankiet. I tak, w części pierwszej, zatytułowanej *Spotkania z historią*, znalazły się przede wszystkim odpowiedzi na ankietę: *Spotkanie z Polską i Spotkanie z historią Polski*. W części tej wyróżniono, ze względu na treść, trzy cykle: *Niemiecka spowiedź: walka z samym sobą, Współczucie, solidarność, wspólnota oraz Amerykański czy polski dramat?* Druga część książki została zatytułowana *Spotkanie z kulturą*. Zgrupowano w niej odpowiedzi, jakie napłynęły na ankietę: *Spotkanie z plakatem polskim, Dobrze i źle o filmie polskim, Spotkanie z muzyką i pieśnią polską*. Kolejne trzy cykle części drugiej odpowiadają tematyce wymienionych ankiet. Cykle te zatytułowano: *Plakat: krzyk czy rozmowa?*, *Film: szukanie prawdy*, *Muzyka: język, który nie zna granic*.

¹ M. Janik pozostawał w Cieszynie w latach szkolnych 1898 - 1899, 1899 - 1900. Por. *Sprawozdania dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Cieszynie*. Cieszyn 1920, *Sprawozdania IV i V*.

² Dr Michał Janik, *Wspomnienia cieszyńskie*, odbitka z *Księgi o Śląsku*, wydana z okazji jubileuszu 35-lecia „Znicza”. Cieszyn 1929. ss. 1,5 i inne.

³ Por. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa 1962, t. X/1 z. 44, s. 514.